

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta filosofická

Bakalářská práce

Relativismus ve filosofii Paula Feyerabenda

Alžběta Divišová

Plzeň 2019

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta filosofická

Katedra filosofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Humanistika

Bakalářská práce

Relativismus ve filosofii Paula Feyerabenda

Alžběta Divišová

Vedoucí práce:

Mgr. Libor Benda, Ph.D.

Katedra filosofie

Fakulta filosofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2019

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2019

Poděkování

Děkuji Mgr. Liboru Bendovi, Ph.D., za odborné vedení bakalářské práce, poskytnutí cenných rad a trpělivosti.

Obsah

Úvod.....	1
1 Relativismus.....	3
1.1 Definice relativismu	3
1.1.1 Kovariantní definice	3
1.1.2 Kontrastní definice.....	4
1.1.3 Relační definice	5
1.2 Druhy relativismu	7
1.2.1 Kulturní relativismus	7
1.2.2 Epistemický relativismus.....	9
1.2.2.1 Relativismus ohledně racionality	10
1.2.2.2 Relativismus ohledně logiky	12
1.2.2.3 Relativismus ohledně vědy.....	14
1.2.2.4 Sociální konstruktivismus	16
1.2.3 Morální relativismus	17
2 Paul Karl Feyerabend	19
2.1 Kritika metody vědy	19
2.1.1 Spor o falzifikaci.....	21
2.2 Cokoli jde – „anything goes“	23
2.3 Proces Galileo Galilei.....	24
2.4 Epistemický relativismus dle P. K. Feyerabenda	28
2.5 Relativismus dle P. K. Feyerabenda.....	30
Závěr.....	33
Seznam použité literatury a pramenů.....	34
Resume	37

Úvod

Relativismus je jeden z nejvíce problematických pojmů spojených s filosofickou rozmluvou. Paul Karl Feyerabend je všeobecně považován za jednoho z nejvýznamnějších teoretiků, kteří se k relativismu hlásí.

Ve své práci se budu snažit představit pojem „relativismus“ a nastínit jeho různorodost. V první části první kapitoly poskytnu pohled na relativismus z pozice, kdy se snažím o vysvětlení jeho definic – kovariantní definice, kontrastní definice a relační definice.

K vymezení relativismu existuje několik odlišných přístupů a samotný pojem se vztahuje k řadě různých pozic. Ve druhé části první kapitoly proto poskytnu pohled konkrétně na relativismus kulturní, epistemický a morální. Z těchto tří variant relativismu budu věnovat hlavní pozornost zejména kulturnímu a epistemickému relativismu, který je úzce spjatý s P. K. Feyerabendem. Dále se zde pozastavím u relativismu ohledně racionality, logiky a vědy.

V souvislosti s relativismem ohledně racionality budu probírat zejména téma, že různá společenství mohou pracovat se zcela odlišnými a nesouměřitelnými pojetími racionality, ke kterému se vyjadřoval i P. K. Feyerabend.

U relativismu ohledně logiky, který se opírá zejména o studie provedené antropologem Lucienem Lévy-Bruhlem, který přišel s tvrzením, že dostupná antropologická data ohledně myšlení primitivních národů, jsou v rozporu s předpokladem existence univerzálních zákonů logiky, budu probírat i empiricky myšlenky W. V. O. Quina.

A u racionalismu ohledně vědy zaměřím pozornost také na T. Kuhna a Feyerabendovu tezi o nedourčenosti vědeckých teorií.

Ve druhé kapitole se podrobněji zaměřím na Feyerabendovu pozici ohledně relativismu. Autor sám o sobě tvrdí, že není systematický a popisuje svůj přístup jako „historický“. Tento historický přístup se promítl i do mé práce a hlavní

pozornost budu věnovat Feyerabendově kritice metody vědy, která je rozšířena o další podkapitulu o sporu falzifikace s K. Popperem. Dále navážu na Feyerabendovu analýzu procesu s Galileo Galileem.

V této souvislosti pojednám i o Feyerabendově principu „anything goes – cokoli jde“, a ukážu, že dle Feyerabenda je podstatou tohoto principu střet metody a historické zkušenosti, porušení nebo zpochybnění zavedených postupů a pravidel.

V úplném závěru popíši Feyerabendův epistemický relativismus a relativismus.

Práce je teoretická, avšak bude se snažit o kritickou analýzu prací P. K. Feyerabenda se zaměřením na problematiku relativismu v jeho myšlení. Cílem práce je zjistit, nakolik jsou jeho postoje relativistické.

1 Relativismus

V této kapitole chci představit pojem relativismus a nastínit jeho různorodost. Jak se pokusím ukázat, k vymezení relativismu existuje několik odlišných přístupů a samotný pojem se vztahuje k řadě různých pozic. Jelikož pro účely této práce není nezbytné věnovat pozornost všem existujícím podobám relativismu, zaměřím se v této kapitole konkrétně na relativismus kulturní, epistemický a morální. Z těchto tří variant relativismu budu věnovat hlavní pozornost zejména epistemickému relativismu, který je z hlediska tématu práce nejvíce relevantní.

1.1 Definice relativismu

Význam pojmu „relativismus“ není snadné definovat. Maria Baghramianová ve svém článku představuje celkem tři různé přístupy k definici tohoto pojmu. Jedná se o kovariantní definici (*co-variance definition*), kontrastní definici (*definition by contrast*) a relační definici (*hidden parameter definition*).

1.1.1 Kovariantní definice

Podle kovariantní definice je relativismus pozicí, která tvrdí, že fenomén x (např. hodnoty, epistemické, estetické a etické normy, zkušenosti, soudy, a dokonce i svět), je závislý a proměnlivý ve vztahu k určité proměnné y (např. paradigma, kultury, koncepční schémata, náboženské systémy víry, jazyk). Příklady mohou být následující:

- a) Pojem spravedlnosti je v přijatých normách.
- b) Pojem pravdy je závislý na konkrétní jazykové hře.
- c) Měření teploty je závislé na použitém měřítku.

Každý z výše uvedených bodů uvádí vztah, kde změna v proměnné y bude mít za následek změnu závislé proměnné x . Z výše uvedených tří příkladů jsou za relevantní pro filosofické diskuze o relativismu považovány pouze příklady (a) a (b). Hlavní přitažlivost relativismu spočívá v tom, že nabízí způsob, jak vysvětlit neshody ohledně hodnot, znalostí a ontologie prostřednictvím relativizujícího parametru často zahrnujícího konkrétní společenství, kultury či jazyk.

Kovariantní definice relativismu umožňuje dále rozlišovat různé konkrétní formy relativismu dvěma způsoby, a to buďto na základě toho, co je relativizováno, anebo na základě toho, ve vztahu k čemu je něco relativizováno. První způsob tedy vede k dělení relativismu z hlediska příslušné konceptuální oblasti, do níž náleží proměnná x , kam můžeme zařadit například vědu, právo nebo náboženství. Druhý způsob individualizuje konkrétní formy relativismu, v závislosti na tom, kam náleží příslušná proměnná y , tedy například v závislosti na konkrétním konceptuálním rámci, kultuře, historickém období a podobně.¹

1.1.2 Kontrastní definice

Tento přístup k definici relativismu má negativní povahu v tom smyslu, že se relativismus snaží definovat na základě toho, co tato pozice odmítá. Standardně je v rámci kontrastní definice relativismus vymezován vůči absolutismu, objektivismu, monismu a realismu:

Absolutismem je míněn názor, který říká, že některé pravdy a hodnoty v příslušné oblasti mohou platit pro všechny časy, místa nebo sociální a kulturní rámce. Jsou univerzální a nejsou vůbec vázané historickými nebo společenskými podmínkami.

Objektivismus označuje pozici, podle které jsou etické, estetické normy a pravda, nezávislé na subjektivních soudech a přesvědčeních v určitých časech a místech – jednoduše řečeno jsou nezávislé na mysli. Anti-objektivistka naopak popírá, že existuje něco jako objektivní definice „pravdy“, „dobra“, „chuti“ nebo „krásy“, ale také tvrdí, že tyto hodnoty můžeme soudržně projednávat ve vztahu k parametrům, které mají něco, co souvisí s duševním životem.

Monismus je názor, který se může projevat v jakékoli oblasti lidského usuzování. Pro monisty je příznačný názor, že nemůže být více než jeden správný názor, úsudek nebo norma. Relativista naproti tomu chce umožnit pluralitu stejně platných hodnot nebo pravd.

¹ BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

Realismus, stojí v opozici relativismu. Je definován tak, že zahrnuje jak objektivitu, tak i jedinečnost pravdy.

Na základě kontrastní definice je pak relativismus vymezen jako pozice, která odmítá absolutistická, objektivistická, monistická a realistická stanoviska. Relativismus je tedy definován jako „ne-absolutismus“, „ne-objektivismus“, „ne-monismus“ a „ne-realismus“.²

1.1.3 Relační definice

Tento princip relativismu můžeme vystihnout nejlépe pomocí lingvistických pojmů. Filozofové, kteří se zajímají o sémantickou dimenzi relativismu, vyzdvihují tento princip: Pokud jsou pojmy typu: „pravda“, „rozumná“, „správná“, „dobrá“, tak v přirozeném jazyce mají logickou podobu predikátů. Jejich povrchová gramatika může být trochu zavádějící. Na základě toho faktu se při dalším výzkumu zjistilo, že se používají eliptické výrazy pro dvoumístné predikáty jako je „pravda vůči“, „správná podle“ atd. Dle tohoto přístupu relativismu je tvrzení „A je P“ predikátem v dané oblasti (např. věda, etika atd.) Eliptickým výrokem je „A je P ve vztahu k C“, kde A představuje prohlášení, víru, úsudek nebo akci. P znamená předpoklad jako „pravdivý“, „krásný“, „pravý“, „rozumný“, „logický“, „známý“ a C je zástupcem pro určitou kulturu, epistemický rámeček, jazyk, systém víry a jiné.

Základní myšlenkou této definice je, že pravda, znalost nebo zdůvodnění mají implicitní vztah k určitému parametru nebo doméně.³ Filosof Paul Boghossian shrnuje pozici tímto způsobem:

„Relativista může tvrdit o dané doméně D, že pravda D zahrnuje implicitní vztah k určitému parametru.“⁴

2 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

3 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

4 BOGHOSSIAN, Paul, *What is Relativism?* s. 13.

Příkladem zde může být tvrzení, že pravda nebo zdůvodnění nějakého přesvědčení s morálním obsahem je relativní vůči konkrétním morálním kodexům. Tedy tvrzení: „Je špatné prodávat lidi jako otroky“ je na tomto základě zkratkou pro tvrzení: „Je špatné prodávat lidi jako otroky ve vztahu k morálnímu kodexu...“⁵ Také jak Kusch formuluje myšlenku z pozice relativisty: „*Je relativně špatné podle morálního kodexu... prodávat lidi jako otroky. Výsledek se podle relativisty jeví jako pravdivý...*“⁶ Což znamená: „Je špatné prodávat lidi jako otroky“, je pravdivé ve vztahu k morálnímu kodexu Listiny lidských práv OSN a chybné ve vztahu k morálnímu kodexu starověkého Řecka. Základ obhajoby myšlenky spočívá v tom, že rozsudky týkající se morálky otroctví nebo jakékoliv etické otázky jsou založeny na odlišných úmluvách a odlišných kultur. Neexistuje žádné všeobecné ani objektivní kritérium pro volbu mezi různými sociálně-historickými úmluvami. Důsledkem tohoto přístupu není pravda, zda je špatné prodávat lidi jako otroky, nezávisle na specifikaci nějakého standardu. Takže skrytým důsledkem tohoto je, že příslušná tvrzení jsou pravdivá.

5 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

6 KUSCH, M., *Epistemic Replacement Relativism Defended*.

1.2 Druhy relativismu

1.2.1 Kulturní relativismus

Jednou z nejrozšířenějších variant relativismu je kulturní relativismus. Americký antropolog Franz Boas tvrdí, že naše etnologická data dokazují, že naše znalosti, ale i naše emoce jsou výsledkem podoby našeho společného života a historického vývoje společnosti, ke kterému patříme.

A právě Boasovy názory se staly ortodoxní skrze antropologický „princip kulturního relativismu“ M. J. Herskovitse, který vyjadřuje své názory, které jsou založené na zkušenostech člověka, který interpretuje z hlediska vlastní enkulturatione.

Sociální antropologové přispěli k rozvoji rozmanitějších přístupů ke kulturnímu relativismu. Základním principem je požadavek na rovnocenné postavení všech kulturních perspektiv a hodnot, které se vzájemně liší, s jejich kulturním a společenským zázemím, které zůstává neměnné.

Kulturní relativisté ospravedlňují svůj postoj tím, že využívají kombinace empirických, konceptuálních a normativních úvah:

- a) Empirická pozorování dokládají, že existuje značná rozmanitost norem, hodnot a přesvědčení v různých kulturních a historických obdobích.
- b) Na základě induktivního argumentu lze tvrdit, že chyby v předchozích pokusech o vyřešení neshod vyplývajících ze značné rozmanitosti norem, hodnot a přesvědčení ukazují, že neexistují univerzální kritéria pro rozhodování mezi odlišnými pohledy na svět.
- c) Metodologický předpoklad tvrdí, že lidské chování a myšlení nesou otisk jejich kulturního a společenského kontextu, takže biologie sama o sobě nestačí k vysvětlení mnoha jejich nejdůležitějších rysů, zvláště těch, u nichž se kultury liší.
- d) Normativní princip, který požaduje toleranci k jiným alternativním pohledům, vede k tzv. „normativnímu nebo normativně kulturnímu relativismu“

neboli k přesvědčení, že kulturní relativismus je primárně morálním požadavkem.⁷

Výše uvedené úvahy jsou stále předmětem otevřené debaty. Někteří antropologové a biologové uvádějí argumenty proti empirickému předpokladu proměnlivosti kultur a zpochybňují jeho rozsah. Poukazují v tomto ohledu na univerzální status koloběhu života (narození a smrt), základní rituály, empatii, projevy soucitu a strachu, biologické potřeby, řadu dalších prvků lidské zkušenosti, které lze pozorovat napříč kulturami.

Metodologický předpoklad je zase zpochybňován přírodovědně-orientovanými sociálními vědci, podle nichž může evoluční přístup poskytnout univerzální rámec pro vysvětlení toho, co je společné všem kulturám navzdory jejich nepodstatným rozdílům. Moody-Adams v tomto ohledu argumentoval, že kultury nejsou integrované celky, které by mohly určovat směr víry a zkušenosti svých členů. Normativní princip a s ním spojený normativní kulturní relativismus je pak mnohými kritiky odmítán jako předzvěst nihilismu a tvrzení typu, že „cokoli jde“.

Pokud obrátíme pozornost k argumentům ve prospěch kulturního relativismu, mnohé z nich lze nalézt v oblasti lingvistického výzkumu. Benjamin Whorf použil etnografické důkazy z amerických indiánských jazyků, jako je jazyk kmene Hopi, aby potvrdil, že jazyky formují naše názory na svět. U indiánského kmene Hopi bylo na základě těchto výzkumů dokumentováno, že jejich jazyk pracuje s pojetím času, které se velmi liší od jeho pojetí v rámci indoevropských jazyků. Hypotéza od Sapira-Whorfa je tak postavena na „jazykové relativitě“ a stala se velmi populární jak v psychologii, tak i v sociální antropologii v polovině 20. století. Malotki reagoval na tvrzení Whorfa, že jazyk Hopi má opravdu shodné chápání časových údajů jako jsou dny, týdny, měsíce a roční období a úplně jinou terminologii pro včerejší a zítřejší dobu.

⁷ BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

Dále argumentoval Stephen Levinson, který vychází z experimentálních důkazů, že referenční rámec je základem jakéhokoli daného jazyka a formuje naše prostorové zkušenosti. Další podobná tvrzení byla učiněna o emocích, objektivní reprezentaci a paměti. Ale tvrzení o jazykové relativitě ve všech těchto případech jsou mnohem skromnější než Whorfovovy originální práce.⁸

Specifickou, diachronickou verzí kulturního relativismu je podle Baghramia nový, tzv. historický relativismus nebo historicismus. Clifford Geertz kulturní a historický relativismus ztotožňuje: oba pojmy podle jeho názoru označují identickou doktrínu, která tvrdí, že: „*nemůžeme chápat představy jiného člověka nebo jiného období tak jako by byly naše vlastní*“.⁹ Dalším vlivným německým historikem argumentujícím ve prospěch historicismu byl Oswald Spengler, který v tomto ohledu prohlásil¹⁰: „*Neexistují žádné věčné pravdy. Každá filosofie je projevem svého času.*“¹¹ V oblasti historie vědy je pak podobná relativistická pozice připisována Thomasi Kuhnovi a Paulu Feyerabendovi, kteří sehráli významnou roli v rozšíření relativistických interpretací vědeckých poznatků.¹²

1.2.2 Epistemický relativismus

Epistemický relativismus je takový druh relativismu, kde se řeší otázka, zda může existovat i víra racionální. Epistemický relativismus se rozlišuje v závislosti na místních, koncepčních či kulturních rámcích a ztrácí svoji univerzálnost. Základní rozdělení epistemického relativismu je následující:

- a) Epistemické zdůvodnění je relativní. Důležitá otázka se týká spíše zdůvodnění přesvědčení a jeho tolerování.
- b) Může existovat celá řada alternativních, mnohdy neslučitelných epistemických systémů. Všechny systémy lze považovat za rovnocenné a správné.

8 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

9 GEERTZ, C., *Local Knowledge* s. 44.

10 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

11 GEERTZ, C., *Local Knowledge* s. 44.

12 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam, *Relativism*.

- c) Nemůžeme prokázat nekruhovým způsobem, že náš epistemický systém je lepší, než kterýkoli jiný.

Základní otázkou, kterou si epistemický relativismus pokládá je, jak dokáže identifikovat a individualizovat alternativní epistemické systémy. Prostým příkladem může být kontrast mezi vědeckými a náboženskými systémy. Boghosian používá rozmluvu mezi Galileem a kardinálem Bellarminem. Tato studie pojednává o setkání mezi antagonisty, kteří působí v odlišných epistemických rámcích. Používají odlišné rámce, aby mohli považovat za příkladné důkazy o planetárních pohybech.

Relativista, který si stojí za tím, že neexistuje žádný relevantní důkaz či skutečnost pro odlišný názor, nepřistoupí na žádné jiné teorie. Na rozdíl od anti-relativisty, který je schopný přistoupit na jiné názory a teorie bez pro něj relevantních důkazů a skutečností.

1.2.2.1 Relativismus ohledně racionality

Hlavní myšlenka racionality byla často rozvíjena jako reakce na obvinění z iracionality. Pojem racionality je běžně spojován s požadavky nezávislého zdůvodnění přesvědčení či poskytnutí objektivního důkazu jeho pravdivosti. Relativisté zpochybňují univerzální použitelnost jednoho nebo více z těchto znaků racionálního myšlení a považují je namísto toho za proměnlivé epistemické hodnoty. Stoupencem takové varianty relativismu je například sociolog Peter Winch, který v návaznosti na antropologické studie E. E. Evanse-Pricharda argumentuje tím, že různá společenství mohou pracovat se zcela odlišnými a nesouměřitelnými pojetími racionality.¹³

Otázkou nesouměřitelnosti se zabýval i Paul K. Feyerabend, který na toto téma napsal dizertační práci, kterou věnoval významu observačního tvrzení.

¹³ BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

Podle něho se nesouměřitelnost objeví, pokud půjdeme cestou empirismu a racionality a mizí, použijeme-li vědu.¹⁴

Feyerabend se snažil pomocí smyslového vnímání „daného“ odhalovat podstatné souvislosti a vztahy pozorované zkušenosti, identifikovat ji. Zjistil však, že toto není fenomenologicky možné, neboť lze s jistotou poznat a popsat vlastnosti a vztahy, ne podstatu „daného“. „*Výsledek: dané nelze izolovat pozorováními.*“¹⁵

Z toho vyplývá, že je nutné využít metody zkoumání: „...*netestovatelná tvrzení nemohou sloužit za základ vědy.*“ Autor dospívá k přesvědčení, že úspěšnost pozorování závisí na pokročilosti a obsahu použitých teorií. Čím pokročilejší teorie, tím přesnější výsledek: „...*interpretace observačního jazyka je určována těmi teoriemi, které používáme k vysvětlení toho, co pozorujeme, a mění se se změnami těchto teorií.*“¹⁶

Tvrzení vyplývající ze systematického pozorování jevů a procesů existuje samo o sobě. Rozdíl mezi pozorovacími a teoretickými tvrzeními je pouze v praxi, nikoliv ve způsobu vyjádření.¹⁷

Relativismus ohledně racionality ve stručnosti tvrdí, že ke každému systému přesvědčení v různých kulturách a společnostech je nutno přistupovat pouze kontextuálně, ve vztahu k daným lokálním kritériím racionality. Externí pozorovatelé nejsou schopni přisuzovat iracionalitu nebo nelogičnost kmenu Azande nebo nějaké jiné společnosti, protože se mohou radikálně odlišovat od jejich vlastních standardů, respektive od standardů jejich vlastní kultury. Kritikové Martin Hollis a Steven Lukes rozvíjí argument odvolávající se na Davidsonův princip vstřícnosti, kde odmítají tvrzení, že nikdy nemůžeme zcela porozumět jazyku kultur, které jsou radikálně odlišné od našich vlastních standardů, jako je

14 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 245.

15 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 246.

16 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 246.

17 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 246.

tomu právě v případě kmene Azande.¹⁸ „*Domorodci zkrátka vidí některé věci jinak než my, přestože s nimi sdílíme společný způsob segmentace reality.*“¹⁹ Davidson vysvětluje pojem vstřícnosti jako způsob proniknutí do cizího jazyka. Domnívá se, že musí být mezi námi a cizinci nějaká rozsáhlá shoda ve strukturování světa, jako například v principech racionálního myšlení a jednání.²⁰ Autoři Martin Hollis a Steven Lukes dochází k závěru, že všestranný relativismus o racionalitě není udržitelný.²¹

1.2.2.2 Relativismus ohledně logiky

Relativismus ohledně logiky se opírá zejména o studie provedené antropologem Lucienem Lévy-Bruhlem, který přišel s tvrzením, že dostupná antropologická data ohledně myšlení primitivních národů jsou v rozporu s předpokladem existence univerzálních zákonů logiky.

Klíčovou roli zde sehrává již zmíněný antropologický výzkum v rámci domorodého kmene Azande provedený E. E. Evansem-Prichardem. Na ten dále navázali sociologové Barry Barnes a David Bloor. Ti tvrdí, že Evans-Prichardova studie je dokladem toho, že jakákoli existující společnost může mít odporující si logické systémy. Logická pravidla nemají původ v našem myšlení, ale spíše ve společenské praxi dané komunity. Dle Bloora má kmen Azande stejnou psychologii jako my, ale zcela odlišné instituce. Pokud budeme předpokládat, že mají stejnou logiku, tak se blížíme v logice více k institucionálnímu rámci myšlení a zjistíme, že obě kultury mají různé logiky.

I v kmenu Azande můžeme vnímat „rozpor“ za kulturně relativní, protože se zde u této společnosti objevuje čarodějnictví. V kmenu Azande je čarodějnictví vnímáno jako prokletí nebo zasažení čarodějnictvím. Britský antropolog Evans-Prichard vychází ve své práci z logického předpokladu, že je možné identifikovat člena kmene Azande, kterého zasáhla kletba. Zde se zkoumá obsah střev kuřete

18 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

19 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 50.

20 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 50.

21 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

po podání jedovaté látky, což má pomoci určit, zda byl člen kmene zasažen kletbou. Lidé z kmene také věří, že dar čarodějnictví se může dědit. Zvláštností kmene Azande je, že všichni členové jsou navzájem propojeni a z toho vyplývá, že pokud na někoho padne kletba, pak by jí měli být zasaženi všichni. Pro kmen Azande je tento způsob věštby velmi důležitý, ale Evans-Prichard s tím nesouhlasí a sleduje rozpor v jejich systému víry.²²

Jako další příklad relativismu ohledně logiky můžeme uvést experiment mezi čínskými a americkými studenty, který provedl americký sociolog Nisbet, ohledně jejich postojů vůči zákonu sporu. Ukazuje se, že čínští studenti jsou v mnoha případech ochotni současně přijmout vzájemně neslučitelná tvrzení, zatímco američtí studenti nikoliv. Z tohoto experimentu tak vyplývá, že čínští studenti mají odlišný přístup k logickému zákonu sporu než studenti američtí, a tedy, že čínské a americké struktury myšlení se vzájemně odlišují.

*„Teze nedourčenosti teorie pozorováním vychází z toho, že většina teorií překračuje rovinu pozorování a zavádí tzv. teoretické entity.“*²³ Quine se pokusil tezi o nedourčenosti přeformulovat jako tezi empiricky ekvivalentních teorií (EET). Tato teorie může být diskutabilní. Pilíř „hypoteticko-deduktivní“ metody věd může být to, že z každé teorie (hypotézy) vyplývá odvození (dedukce) množin pozorovaných výroků, které může na základě toho empiricky testovat. K této ekvivalenci dochází pouze při dvou teoriích, které jsou empiricky ekvivalentní, když všechna zkoumání nebo pozorování potvrzují, anebo vyvrátí jednu teorii.²⁴

Tato teze EET dokáže teorii buď přijmout, anebo odmítnout, a to pouze za předpokladu, že byla teorie v důsledku pozorována. Teorie jsou obě nepřeložitelné, ale musí se vzájemně lišit i jejich ontologie, dokonce i jejich teoretické principy. Každý ten určitý svět se nebude shodovat s tím druhým jiným určitým světem. Naturalistický realista by doporučil věřit v ontologii vědy. Což znamená, opět, že by se držel jedné z oněch teorií. Pokud se ale souhlasí s jednou teorií,

22 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

23 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 25.

24 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 25.

tak se musí pozorovatel smířit i s některými předměty, které požaduje jeho teorie. Nemají žádné protějšky v konkurenční teorii, které mají stejné nároky na přijetí.²⁵

„Myšlenkový experiment EET však nemá pro realismus tak dramatické důsledky, jak by se mohlo na první moment zdát.“²⁶ Tato myšlenka se týká hlavně statusu teoretických entit, takže její dopad je pouze na speciální realismus neboli vědecký realismus. I přesto, že bychom mohli souhlasit s názorem nepozorovatelné entity, tyto entity jsou pouze užitečné jako vymyšlená představa nějakého klamu. Stále ale zůstává ve hře větší skupina pozorovatelných fyzických objektů, u kterých není reálnost tezí EET zachycena.²⁷ EET myšlenku můžeme rozdělit na dvojí idealizaci: na jedné straně jako teorie, a na druhé straně jako data teorie. V Quineově podání jsou EET globální, která se zabývají všemi předměty na světě. Žádná globální teorie zatím nebyla ještě stanovena. Tomuto ideálu se nejvíce přibližuje sjednocení obecné teorie relativity a kvantové mechaniky. Ohledně Quinových empirických dat se diskutuje o celku všech minulých, přítomných, a dokonce i budoucích pozorování. Touto teorií se snažil Quine vyloučit možnost, že empirickou ekvivalenci dvou teorií by mohla narušit nějaká nová pozorování. „Vzhledem k této dvojí idealizaci musíme brát empirickou ekvivalenci nikoli jako všudypřítomný jev, ale jako něco mimořádně nepravděpodobného.“²⁸

1.2.2.3 Relativismus ohledně vědy

Díky publikaci Thomase Kuhna, *Struktury vědeckých publikací*, dostává relativismus o vědě úplně nový rozměr. Vzniká historický přístup k otázce změny a pokroku ve vědě. Relativismus o vědě se opírá o pokroky na poli metodologie a historie vědy, na něž reaguje například Quine, který v rámci své teze o empirické nedourčenosti teorií tvrdí, že různé fyzikální teorie mohou být navzájem

25 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 26.

26 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 26.

27 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 26.

28 MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*, s. 27.

neslučitelné, a přesto mohou být plně kompatibilní s dostupnými empirickými daty. Zjednodušeně by se dalo říci, že mohou být logicky nekompatibilní, a přitom empiricky ekvivalentní, viz výše.

Relativisté tak konstatují, že vědci si mohou vybrat mezi různými teoriemi, díky kterým vznikají hypotézy, jež jsou ovlivněny společenskými a historickými normami. Paul Feyerabend v tomto ohledu rozvíjí pozici „demokratického relativismu“, podle kterého se různé společnosti mohou dívat na svět z různých úhlů pohledu a považovat odlišné věci za přijatelné. Na základě toho Feyerabend argumentuje ve prospěch nedourčenosti každé teorie. Feyerabend se spoléhal na to, že existují argumenty, které ukážou konfliktní alternativu hypotéz a teorie se pak mohou stát stejně dobrými anebo ještě lepšími.

Teze o nedourčenosti teorií vede relativisty k závěru, že jediný rozdíl mezi empiricky úspěšnými a empiricky neúspěšnými teoriemi spočívá v talentu a ve zdrojích jejich obhájců.²⁹

Názor Laudana a Derrida spojuje dekonstrukcionismus, což znamená, že texty se nedají identifikovat při „čtení s podhodnocením“. Laudan se dále domnívá, že obyčejné pochopení, což může znamenat nedostatečné určení, se také může oddělit od relativismu. Většina relativisticky nakloněných obhájců není podhodnocení ochotna tolerovat. Relativisté a antirelativisté se dokážou shodnout v tom, že všechny dostupné důkazy výzkumu neprokazují pravdivost jakékoli teorie. Antirelativisté ale oponují tím, že nemáme dostatečného určení a poukazují na to, že máme dobré důvody pro přijetí nejlepší teorie. I přesto, že existuje objektivní skutečnost o světě, tyto teorie nemáme. Opakem jsou relativisté, kteří říkají, že je mnoho akceptovatelných zásad pro přijímání teorií na základě všech dostupných důkazů.

Relativismus o vědě se rovněž opírá o argument ohledně teoretické zatíženosti veškerých pozorování. Zajímavým momentem je přístup antirelativisty Kar-

29 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

la Poppera, který souhlasí, že pozorování je nevyhnutelně ovlivněno teoretickými myšlenkami.

I v oblasti relativismu o vědě mohou relativisté poukazovat na to, jak mezi vědci dochází k neshodám. Z pohledu historie vědy Kuhn a jeho následovníci argumentovali, že Aristotelova fyzika předpokládá zcela odlišné pojetí vesmíru ve srovnání s newtonovskou fyzikou, a to samé platí pro Einsteinovu fyziku v porovnání s jeho předchůdci. Existují silné a stále nevyřešené neshody mezi vědci, kteří pracují současně na stejném jevu. Takovou ukázkou může být například mnoho interpretací kvantové mechaniky.

1.2.2.4 Sociální konstruktivismus

Sociální konstruktivismus je radikální forma konceptuálního relativismu. Příroda dle sociálního konstruktivismu byla studována vědci. Realita, která má své objekty, vlastnosti a kategorie není vnímána jako „venku“, ale byla objevena empirickým výzkumem. Spíše je sestavena zprostředkování různých normově řízených sociálně podmíněných činností, jako je výklad, popis, manipulace s daty atd. Sociální konstruktivismus má relativistické důsledky, neboť tvrdí, že fungují různé společenské síly, které vedou ke konstrukci různých „světů“.

Velice dobrý příklad konstruktivismu s relativistickými důsledky nalezneme u Bruna Latoura. Latour a Woolgar argumentovali tím, že „vědecká fakta“ a „pravdy vědy“ pocházejí ze společenských a koncepčních praktik a nesou neoddelitelně své otisky. Velice zajímavý rozdíl je mezi vědními realisty a techniky. Zatímco realisté vidí přírodu a společnost jako příčiny, které vysvětlují výsledky vědeckého výzkumu, tak technici vidí přírodu a společnost jako její aktivitu.³⁰

30 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

Vědci, technici a všichni jejich lidští i nelidští (předměty) spojenci jsou příčinou, která má následky v různých přírodních a společenských stavech.³¹

Tzv. „vědecká fakta“ a „přírodní druhy“ jsou primárními předměty vědeckého výzkumu. Produkty podmíněných sociálních a epistemických norem, které definují samotnou věc vědy.³²

1.2.3 Morální relativismus

Morální relativismus je nejvlivnější ze všech relativistických postojů. Je to názor, který říká, že dobré a špatné morální úsudky se liší v čase a kontextech, ale že jejich správnost podléhá individuálním nebo kulturním perspektivám a rámci. Lze říci, že morální subjektivismus tvrdí, že úsudky jsou soudy o kontingenčních a variabilních rysech naší morální citlivosti. Můžeme si zde povšimnout podobnosti, která byla představena jako obrana kulturního relativismu. Například můžeme říci, že potrat je špatný, je říci něco jako: “Neschvaluji potrat.” Zde je uveden obsah, který je subjektivistického tvrzení a je vyjádřena pravdivost subjektivistického morálního úsudku, který není relativní záležitostí. Morální relativismus je skutečnost o správném nebo nesprávném tvrzení, která je závislá na sociálním a kulturním prostředí.

Můžeme odlišit mezi popisnými, empirickými, normativními a metaetickými verzemi morálního relativismu. Tyto názory jsou zdůvodňovány řadou empirických a filosofických úvah. Údajná skutečnost etické rozmanitosti znamená, že neexistují žádné všeobecné dohodnuté morální normy. A právě antirelativisté oponují tím, že existuje různorodost a nedostatek konvergence v určitých a místních normách. Můžeme je zde vysvětlit, jako některé velmi obecné univerzální normy, které se mohou kombinovat s různými okolnostmi, s rozdílnými skupinami a normami. Objektivistu může argumentovat tím, že se může přizpůsobit rozmanitosti a nesouhlasem s touto vyšší úrovní generalizace.

31 CALLON, M. & B. LATOUR. *Don't Throw the Baby Out with the Bath School! A Reply to Collins and Yearley*, s. 350-351.

32 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

I kulturní relativismus je často považován za normativní důvod pro přijetí morálního relativismu. A díky morálnímu relativismu nás vede k toleranci a činí nás otevřenější, ale také upozorňuje na omezení našich názorů.

Názor kritiků na konzistentní relativistickou toleranci může být ctnostně závislá ctnost, ale Westermarck a jiní se snaží ctnost vnímat jako univerzální zá-
měr. Jako další problém, na který kritici poukazují, je problém s argumentací pro normativní morální relativismus na základě tolerance. Relativisté nedokážou tento argument odmítnout. I kdyby to měly být ty nejhorší názory na světě, tak i přesto jsou relativisté nuceni přiznat, že každý pohled je správný.³³
W. T. Stace argumentuje proti Westermarckovi:

„Pokud se budeme domnívat, že jakýkoli morální standard je stejně dobrý jako kterýkoli jiný, s velkou pravděpodobností budeme tolerantnější. Budeme tolerovat loupež, lidskou oběť, kanibalismus, otroctví, mučení nebo jakoukoliv jinou ohavnost, která je nebo byla od doby schválena morálním zákonem nebo jiným. Ale to není tolerance, kterou bychom chtěli, a nemyslím si, že její kultivace se stane „výhoda za morálku“.“³⁴

I zde se objevují mírnější formy normativního morálního relativismu, které občas můžeme vidět označené jako morální pluralismus. Představiteli jsou David Wong a David Velleman. Morální relativisté souhlasí s myšlenkou rozmanitosti a plurality etických hodnot a přijímají fakt, že tyto hodnoty jsou ospravedlňovány nejrůznějšími místními normativními rámci. Avšak jsou kritičtí k myšlenkám maximálního relativismu, pro něž se ujalo označení „cokoli jde“ (anything goes).³⁵

33 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

34 STACE, W. T. *The Concept of Morals*, s. 58-59.

35 BAGHRAMIAN, Maria and CARTER, J. Adam. *Relativism*.

2 Paul Karl Feyerabend

Feyerabendova pozice v relativismu je jednou z nejvíce souhrnných a polarizujících koncepcí. Autor sám o sobě tvrdí, že není systematický, spíše popisuje svůj vlastní přístup jako „historický“. Většina jeho myšlenek je formulována jako historické příklady. Feyerabendovo vlastní použití výrazu relativismus není stabilní, a proto je Feyerabendovo vlastní hodnocení podobně nejednoznačné, jako široký význam spojený s tímto termínem.³⁶

2.1 Kritika metody vědy

Co znamená pojem metoda vědy? Základní definice metody vědy, je založena na metodě vědeckých postupů. Tato metoda je striktně dodržovaná podle určitých norem a pravidel. A právě tyto metody Feyerabend odmítá.

V reakci na dílo „Rozprava o metodě“ od R. Descarta vysvětluje Feyerabend hlavní myšlenku své kritiky v díle „Rozprava proti metodě“. Jeho myšlenka se týká zrušení metodického postupu, který vědci používají ke svému zkoumání. Metoda, která přesně určuje, jak správně postupovat podle pravidel a norem, je podle jeho názoru příliš striktní a její dodržování špatné, protože by tato metoda omezovala rozvoj ve vědě.

Porušování vědeckých postupů není špatné, ale je důležité pro vědecké poznání. V historickém vývoji si můžeme povšimnout, že porušování těchto pravidel vede vědu k pokroku, typickým příkladem, který autor uvádí je astronom Galileo Galilei. To znamená, že při nedodržování metodologických postupů je pro vývoj vědeckého poznání tato metoda nutná: „*Jediný princip, který nebrání pokroku, zní: cokoli jde – anything goes.*“ Díky Feyerabendovy myšlence můžeme autora považovat za epistemického anarchistu.

Z toho vyplývá, že pro jakékoli pravidlo „základní“ anebo „racionální“ je za určitých okolností vhodné ignorovat „základní“ pravidlo, ale lepší variantou je

36 HELLER, Lisa. *Between Relativism and Pluralism*, s. 96.

přijmout jeho opak. V této situaci je vhodné vypracovat *ad hoc* hypotézy³⁷, jejichž myšlenku Feyerabend na rozdíl od Poppera podporuje.³⁸ I přesto, že *ad hoc* hypotézy nejsou vnímány jako vědecké teorie a mnoho skeptiků na ně pohlíží pokrytecky, tak autor Feyerabend se domnívá, že pro vědecké bádání mohou být užitečné. Feyerabend byl ovlivněn osobností Poppera, i přestože se jejich filosofické myšlenky postupem času rozdělily.

Na rozdíl od Feyerabenda je v Popperově koncepci obsažena myšlenka ideje kriticismu, kterou více rozpracoval v pozdějších dílech. Podle něho kritičnost je totožná s vědeckostí, toto spojení evokuje vznik a vývoj nových myšlenek. Proto vytváří nové požadavky pro výstupy vědeckého bádání. Ideál kritické metody: *„Programově hypotetického charakteru poznání odporuje hluboce zakoreněné představě, že solidní a důvěryhodné poznatky musí být dokázány s maximální jistotou, kam by se neměl vloudit ani stín pochybnosti.“*

Popper se domnívá, že pokud budeme chtít dosáhnout pravdivého poznání, dojdeme pouze k dogmatu, tudíž k ukončení tvorby nových myšlenek. Jestliže ale rozvineme myšlenku (teorii), i za cenu toho, že bude kritizována, můžeme nakonec dosáhnout vývoje, úspěchu. Neboť: *„Věda chce přinášet nové a odvážné myšlenky.“*

Tento postup je možný podle vzoru „návrh – vyvrácení“. A díky tomuto postupu Popper obnovuje metodu sokratovské maieutiky, která pokládá vhodné kritické otázky a objevuje nejasnosti vědění. Polarita, která je mezi tezí a snahou o její vyvrácení podnítl vědecké zkoumání jako univerzální vývojový princip bez teologie.³⁹

Popper tvrdí, že teorie poznání nemůže být vědou empirickou. Z toho vyplývá, že existuje souvztažnost mezi vědeckou teorií a filosofickou spekulací, kdy každá jedna může té druhé uškodit. Popperův názor na teorii poznání je,

37 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 26.

38 *Ad hoc* hypotéza označuje hypotézu, která byla vytvořena okamžitě, speciálně účelově a zpětně pro určitý případ nebo problém k výkladu skutečností, které vyvracejí určitou teorii. Podle skeptiků tuto metodu často využívají pseudovědci, parapsychologové, nebo zastánci alternativní medicíny.

39 PARUSNIKOVA, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 41.

že pokud existuje teoretická přírodní věda a je skutečná, nemá tato věda teorii poznání zpochybňovat, ale objasnit.

Popper vyjadřuje metodu svého zkoumání obecně jako „kritiku epistemologických pokusů řešení problémů.“ Podle něj musí být každá kritika zpochybněna, a proto uvádí několik typů metod kritiky:

- a) Logická metoda zabývá se hledáním rozporu tvrzení.
- b) Empirickou metodu, která upozorňuje na rozpor s realitou.⁴⁰

„*Epistemologická tvrzení a pojmy musí být testovány skutečným postupem zdůvodňování empirických věd.*“⁴¹ Teorii poznání autor označuje jako deduktivisticko-empiristickou a rozděluje ji na dva typy:

- a) Deduktivismus je postoj, který spočívá v metodě vědeckého zdůvodnění, který si zakládá na nekompromisnosti logické dedukce. Deduktivismus je přímočarý a neústupný.
- b) Empirismus rozhoduje o pravdivosti a nepravdivosti tvrzení na základě zkušeností. Autor tuto myšlenku nazývá základní tezí empirismu.⁴²

2.1.1 Spor o falzifikaci

Feyerabend kritizoval Popperův princip falzifikace, i přesto že sám tvrdil, že metoda falzifikace je lepší než metoda verifikace. Feyerabend se totiž domnívá, že pokud by princip falzifikace aplikoval na heliocentrismus, došlo by ke svržení této myšlenky.⁴³

Pro Poppra je falzifikace důležitým nástrojem vědeckého zkoumání. „*Možnost falzifikovat teorii je základním ukazatelem, zda daná metoda splňuje požadavek vědeckosti.*“⁴⁴ Za předpokladu, že první vědeckou charakteristikou metody je to, že musí být testovatelná ve smyslu principu falzifikovatelnosti,

40 PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*, s. 116.

41 PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*, s. 117.

42 PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*, s. 117.

43 FEYERABEND, Paul K. a PRESTON, John, ed. *Knowledge, science, and relativism*, s. 163.

44 PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 12.

tak tato teorie závisí na počáteční fázi myšlení struktury teorie. Popper řadí falzifikaci k logickému výzkumu. On dokazoval, že pro deduktivní pohled by mohla být vědecká metoda popisována v podmínkách logicky platných deduktivních závěrů.⁴⁵ Deduktivní úsudek, který vychází z modu tollens, tak vyplývá z deduktivně odvozených důsledků teorie, a proto je tato teorie falzifikována.

Pokud se při falzifikaci vyskytne jakýkoli jediný negativní prvek, pak falzifikace umožní s jistotou jej odhalit. Oproti tomu žádný ani nekonečný počet pozitivních prvků nemůže tuto teorii ověřit správně. Podstata spočívá v: *„asymetrie mezi verifí a falzifikací. Verifikace může maximálně dospět k vyplývání s pravděpodobností, ale jen za cenu snižování obsažnosti.“*⁴⁶ Dle Poppera deduktivní princip musí, ale splňovat další podmínky:

- 1) Požadavek musí plnit formu obecného tvrzení. Tato podmínka platí při každé vědecké teorii například tvrzení typu „existují bílé labutě“. Toto tvrzení lze verifikovat, ale už není možné falzifikovat, a proto tento požadavek není pro vědu vhodné.
- 2) Při dalším požadavku musí být teorie evidentní a empiricky testovatelná. Toto tvrzení je omezeno prostorem a časem. Tato forma se může také nazývat singulární existenční tvrzení a z této teorie je možné dedukovat pouze za podmínky, že bychom k této teorii stanovili počáteční podmínky.⁴⁷
- 3) Tento požadavek vychází z metodologické zásady falzifikace. Třetí tvrzení, které dále Popper rozděluje na dvě části je:
 - a) Teorii, kterou dovoluje
 - b) Teorii, kterou zakazuje. Popper dále tuto skupinu nazývá potenciální falzifikátory: *„každá „dobrá“ vědecká teorie je zákazem: čím více zakazuje, tím je lepší.“*⁴⁸
- 4) A proto díky třetímu požadavku musel Popper udělat ještě jeden požadavek a ten, že: *„použitelné potencionální falzifikátory musí být podloženy*

45 PRESTON, John. *Paul Feyerabend*.

46 PARUSNIKOVA, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 13.

47 PARUSNIKOVA, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 13.

48 PARUSNIKOVA, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 14.

falzifikující hypotézou. ⁴⁹Tato teorie má opodstatňovat vše, co bylo v prvotní teorii. Stručně řečeno argumenty popírají teorii, která musí být novou, vědecky odůvodnitelnou koncepcí, která ale zároveň dokáže vyřešit rozpor teorie předchozí.

I přesto, že se Popper snaží podrobně vysvětlit princip deduktivismu, tak Feyerabend tvrdí, že žádná teorie nemůže být v harmonii s veškerými relevantními důkazy.⁵⁰

2.2 Cokoli jde – „anything goes“

Základní princip, který vidí Feyerabend jako jediný možný je princip anything goes – cokoli jde. Záměr autora ohledně principu cokoli jde – anything goes, není vyměnit nějaká obecná pravidla za jiná pravidla, ale jeho záměrem je přesvědčit čtenáře, že: „*Všechny metodologie, ba i ty nejzjevnější, mají své meze.*“⁵¹

Podstatou tohoto principu je střet metody a historické zkušenosti, porušení nebo zpochybnění zavedených postupů a pravidel. Proniknout do tohoto principu můžeme tehdy, když využijeme „protiprávidel“. „*Odpovídající „protiprávidlo“ vám radí zavádět a propracovávat hypotézy, které jsou neslučitelné s dobře etablovanými teoriemi, anebo dobře prokázanými fakty.*“ Feyerabend dál rozlišuje a vysvětluje dva způsoby protiprávidel.⁵²

- a) Zkoumání protiprávidla vnucuje podnět k vytváření dalším hypotézám, které jsou neslučitelné s přijatými a potvrzenými teoriemi. Data, která by mohla popřít teorii, můžeme pouze získat jen s neslučitelnou alternativou. Vědec, který se snaží objasnit a empiricky dokázat své ideje, musí zohlednit i jiné názory, což znamená, že musí akceptovat *pluralistickou metodologii*. Komparace musí proběhnout mezi ideou

49 PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*, s. 14.

50 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 122.

51 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 408.

52 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 35.

s jinými idejemi. Je to důležité, protože tyto ideje mezi sebou nesoutěží, ale navzájem se vylepšují.⁵³

- b) Druhé protipříklad je hypotéza neslučitelná s fakty a experimentálními výsledky. Nepotřebuje speciální obranu, protože neexistuje žádná zajímavá teorie, která souhlasí se všemi známými fakty ve své oblasti. Pozorování, experimentální výsledky, „faktová“ tvrzení obsahují teoretické předpoklady, anebo je tvrdí způsobem, jakým jsou použity. Kupříkladu pokud při správném osvětlení a zdravými smysly pozorujeme, že „tento stůl je hnědý“, tak při špatném osvětlení se můžeme změnit i naše smyslové vnímání a „tento stůl se zdá být hnědý“. Vyjadřujeme tak přesvědčení, které je za daných okolností nejpravdivější.⁵⁴

Pokud tedy chceme dosáhnout nějakého pokroku, musíme postupovat „kontrainduktivně“, tedy rozvíjet hypotézy, které jsou neslučitelné s prokázanými fakty. *„Kontraindukce je vždy rozumná a má vždy naději na úspěch.“*⁵⁵

2.3 Proces Galileo Galilei

Feyerabend se snaží podpořit svoje teze historickými příklady. Sice taková podpora nemusí být vždy skutečná, ale stává se autentičtější.⁵⁶ Častým autorovým příkladem je proces s Galileo Galileem.

Situaci, kterou si Feyerabend vybral, je Galileův argument o ideji pohybu Země. Galileo Galilei se snažil tehdejší geocentrickou ideu o pohybu Země vyvrátit. Ve svém argumentu, který použil Galilei v díle „Trattato della sfera“, proti pohybu Země ukazuje názor, že: *„těžká tělesa padající z výšky, padají po verti-*

53 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 36.

54 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 37.

55 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 38.

56 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 13.

*kální přímce k povrchu Země.*⁵⁷ Tento argument byl nezpochybnitelný pro nehybnost Země.

Galilei se domníval a připouštěl, že správnost obsahu smyslového pozorování je, že těžká tělesa, která padají z výšky, padají po přímce kolmo k povrchu Země. Dle toho to argumentu: pohyb, co vidíme, není přímý, ale kruhový⁵⁸: *“To je to, co Galilei viděl, popsal a nakreslil. Nepřekvapí vás, uslyšíte-li, že jiní pozorovatelé viděli něco zcela odlišného a Galilei, nebyl s to okamžitě přesvědčit své protivníky o realitě.*⁵⁹ Kámen se pohybuje po oblouku, ale než aby tento jev dokázal objasnit, odvolává se na smysly než na rozum.⁶⁰ Je tedy toto pozorování realitou nebo klamem?

Galilei na tuto otázku odpovídá příkladem. Těm, kteří se procházejí v noci v ulicích, se může zdát, že je měsíc doprovází stejně dlouhými kroky, jakými jdou oni, ale za podmínky, pokud ho pozorují. Je to zdání, které bez zásahu rozumu snadno oklame naše smysly. Na tomto příkladu bychom se měli zaměřit na smyslové vjemy a uvažovat o tvrzení, které je jimi vnucováno.⁶¹ *„První podmínkou pro jasné a pravdě se podobající vnímání je, aby prostředí bylo bez poruch. A dále: věci se vnímají správně jen za určitých „normálních“ okolností, za nichž jsou naše smysly na tyto objekty adaptovány. Žádná z těchto podmínek není splněna v případě pozorování dalekohledem.*⁶² Může se zdát, že tento jev můžeme teoreticky rozdělit na dva akty. První akt, který si všimá jevu a druhý akt, který vyjádří příslušné tvrzení. I když jev teoreticky můžeme rozdělit na dva akty, nejsou to dva akty, nýbrž pouze jeden.

Při pozorovací situaci vidíme „měsíc mne sleduje“ by se mohl tento proces abstraktně rozdělit a vytvořila by se situace, kdy tvrzení a jev jsou psychologicky od sebe odděleny a čekají na nalezení nějakého vztahu výše uvedených

57 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 80.

58 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 80.

59 FEYERABEND, Paul Karl. *Tři dialogy o vědění*, s. 116.

60 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 80.

61 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 81.

62 FEYERABEND, Paul Karl. *Tři dialogy o vědění*, s. 116.

aktů. Za normálních okolností se popisují situace událostí, ve kterých jsou tvrzení a jev pevně slepeny.

Tento proces se do našeho porozumění vštěpuje už od dětství. Už od prvních dnů se učíme, jak reagovat na určité situace s přiměřenými reakcemi. Samotný proces učení je pouhá interpretace. Sice jevy mluví jakoby samy za sebe, ale tvrzení a jev se stávají pevněji spjaté. Jevy hovoří samy za sebe bez vnější pomoci.

Jazyk, který aplikují, je ovlivněn jazykem dřívějších generací, které se zastávají svých argumentů a ty, které jsou tak dlouho zastávány se stali součástí každodenních rozhovorů. Dle Feyerabenda je velice těžké objevit klamy v psychologických situacích. A jako následek vzniká nový jazyk s novým paradigmatem. Tato změna nastává pomocí pojmů Galilea a s jeho novou koncepcí heliocentrismu.⁶³

V roce 1610 ohlásil Galilei jeho první vynález dalekohledu a pozorování, která s ním dělal. Byla to vědecká událost velké důležitosti, důležitější než čeho jsme dosáhli v dvacátém století.⁶⁴ Dalším důležitým tématem je, jak se správně naučit dívat.⁶⁵ Jak sám Galilei říká: „*Dalekohled je: „vyšší a lepší smysl“, který dává nové a spolehlivější doklady pro posuzování astronomických záležitostí.*“⁶⁶ V této koncepci se objevují dva postupy, jak se učit dívat. V obou případech se začíná od neurčitého vjemu. Neurčitý vjem byl nejdříve subjektivní, až na konec byl dobře strukturovaně objektivní jev.⁶⁷ Galileo dospěl k pokroku tím, že změnil obvyklá spojení mezi slovy, zavedl nové pojmy a inovoval přirozené interpretace. Cílem jeho snažení bylo přiblížení se ke kopernikánskému názoru.⁶⁸

Dle Feyerabenda bylo odsouzení Galileo Galileie opodstatněné. Společnost nedokázala rozumově tyto nové názory přijmout, a proto následoval tento

63 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 82.

64 FEYERABEND, Paul K. a PRESTON, John, ed. *Knowledge, science, and relativism*, s. 113.

65 FEYERABEND, Paul Karl. *Tři dialogy o věděni*, s. 117.

66 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 109.

67 FEYERABEND, Paul Karl. *Tři dialogy o věděni*, s. 117.

68 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 151.

proces. Proces, kterému se Galilei podrobil, se skládal ze dvou jednání. První jednání proběhlo v roce 1616, kde se zkoumala a posuzovala „kopernikánská nauka“. V tomto procesu byl Galilei pouze napomenut. V letech 1632/33 se uskutečnil druhý proces, prověřující Galileiho dodržení příkazů.⁶⁹ Soudy a inkvizice prozkoumávaly, zda se zločiny týkaly vytváření a používání vědění. Předpokládalo se od soudících, že vymytí kacířství. Galilei chtěl prosadit své ideje namísto tehdejší kosmologie. Bohužel mu bylo zakázáno v tomto směru dále pracovat.⁷⁰

V prvním procesu docházelo k nařčením, ve kterých hrála velkou roli závist. Soudci, kteří dostali nařízení, aby zkritizovali kopernikánskou nauku, se zaměřili na Galileiův vědecký obsah poznání a potom na etickou část nauky. V první části soudci prohlásili: *“Že tato nauka je filosoficky bláznivá a absurdní”*.⁷¹ Což znamenalo nevědecká. Tento proces se zakládal na vědeckých podmínkách té doby.⁷² Představa pohybu Země se komparovala s fakty, teoriemi, standardy a mohla se jevit jako něco absurdního v porovnání s teoriemi a standardy obvyklými v padesátých letech 17. století. Významný moment pro moderní vědce je možnost, že se rozhodnou, k jaké straně sporu se přikloní. Buď budou chválit Galileiho za obranu Kopernika, anebo se budou držet svých striktních norem a kritérií. Což znamená, že musí buď souhlasit s církevními soudci, anebo přiznají, že standardy, fakta a normy nemusí být nejdůležitější k rozhodnutí případu.⁷³

Dle Feyerabenda byly nejvýznamnější objevy uskutečněny díky oproštění se od zavedených norem, které jsou svazující. Konkrétní vývoje (jako např. vznik nové hmoty při expanzi vesmíru) mají absolutně jiné rysy a dokážeme vysvětlit, proč a jak zrovna tyto rysy vedly k úspěchu. Každý objev či postup, který se v minulosti uskutečnil, nemusí být v budoucnosti za použití stejných postupů a metod úspěšný. Ba naopak Feyerabend upozorňuje, že právě proces objevování

69FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 155.

70FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 154.

71 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 156.

72 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 156.

73 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 157.

má mnoho nejasného, neurčitého, objev spočívá v mnoha náhodách. Postupy a kroky, které vedou k pokroku, nejsou pochopitelně předem známy. Postoje, jako jsou tzv. „kopernikánská revoluce“ nebo „darwinovská revoluce“, působí samozřejmě i na jiné oblasti výzkumu prostřednictvím nových postupů a dostávají jako zpětnou vazbu různé podněty.⁷⁴

2.4 Epistemický relativismus dle P. K. Feyerabenda

Feyerabend brání „iracionálnímu“ pohledu na vědu a odmítá, jak už jsem zmínila na začátku druhé kapitoly, objektivní vědeckou metodu. Podle Feyerabenda se pokrok ve vědě stane, pokud vědci začnou porušovat metodická pravidla, která jsou přijatá vědeckou obcí své doby. Na počátku 20. století vznikl nový filosofický směr - logický pozitivismus, který se v té době zaměřoval na debaty ohledně podmínek a aplikace tzv. vědecké metody.⁷⁵ Podle Feyerabenda žádnou z vědeckých metod, které Carnap, Hempel, Nagel, Popper nebo Lakatos uvádějí, nechtějí uvedení filosofové použít pro racionalizaci vědeckých změn. Jediné, co nám zůstává pro vědecké poznání, jsou estetické úsudky, metafyzické předsudky, náboženské touhy apod.

Tvrzení, že existuje rostoucí pokrok ve vědě založený na aplikaci „vědecké metody“ předpokládá významovou neměnnost, jak pozorovacích, tak teoretických termínů, využívaných ve vědě. Feyerabend se domnívá, že existuje spojitost v používání termínů, interpretaci a definici teoretických pojmů v dalších teoriích vědeckého okruhu.

Význam termínu se samozřejmě mění vždy s každou novou vědeckou revolucí, jako například u kopernikánské nauky. Vědecké revoluce přinášejí změnu, která ovlivní nejzákladnější předpoklady a principy teorie včetně praxe vědy. Tato změna přináší změnu celého světa. V principu se již neočekává objektivní svět, který by nepůsobil na naše epistemické činnosti.

74 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 13.

75 BAGHRAMIAN, Maria. *Relativism*, s. 144.

Feyerabend se domnívá, že popis každé jednotlivé skutečnosti je závislý na nějaké teorii, a proto teorie a fakta jsou si velmi blízká. Samozřejmě jsou tu i výjimky a skutečnosti, které nejdou odhalit teoriemi, které se stávají nedostupnými a jsou okamžitě jako alternativy vyloučeny. Feyerabendovy názory na rozsah teorie závislosti faktů jsou ovlivněny principem jazykové relativity Benjamina Lee Whorfa. Feyerabend říká, že pozorovatelé, kteří budou ve stejném fyzickém prostředí, budou interpretovat různá fakta za stejných fyzických okolností. Využívá také Whorfovu představu skrytých jazykových klasifikací. Určení lingvistických klasifikací je základem kosmologie, která ovlivňuje myšlení, chování a vnímání, a která je obsažena v jakémkoli jazyce. Tento fakt vede k vzorovému odporu proti alternativním světovým názorům, což směřuje k epistemickému relativismu, který vede v nesouladu mezi světovými pohledy.⁷⁶

Feyerabend využívá příkladů z práce sociálních antropologů k vyobrazení tohoto bodu. Feyerabend tvrdí, že: „*prostor, čas, realita se mění, když se pohybujeme z jednoho jazyka do druhého.*“⁷⁷ Neurové (název afrického kmene) vnímají čas, který neomezuje lidské jednání a je jeho součástí. Každý svět, ve kterém se kultury rozvíjejí, obsahuje různé události, ale také obsahuje různé zvyky. Feyerabendovy názory mají souvislost mezi jazykem a ontologií. Mají mnoho společného s konceptuálním relativismem a jeho zásada „cokoli jde“ byla používána, konceptuálními relativisty a také antirelativisty, jako záchytný bod pro nejextrémnější formy relativismu. Jeho myšlenka byla překroucena a neodrážela jeho pravý postoj k relativismu. Tento princip by měl spíše znamenat kontext diskusí o vědecké metodologii.

Pro Feyerabenda existuje jediný princip, který nebrání pokroku ve vědě, a to „cokoli jde“. Tento princip pro Feyerabenda znamená, že se metodologický princip obhájí ve všech fázích lidského vývoje. Ale to neznamená, že tvrzení či teorie je stejně dobrá jako jakákoli jiná, anebo že neexistuje žádné jiné tvrzení.

76 BAGHRAMIAN, Maria. *Relativism*, s. 145.

77 BAGHRAMIAN, Maria. *Relativism*, s. 146.

Feyerabend obhajuje verzi relativismu, která nám říká, že věda není o konceptech, ale o lidských vztazích.

Tuto pozici nazývá „demokratický relativismus“. Je to názor na různé společnosti, které se dívají na svět různými způsoby, a považuje různé věci za přijatelné. Demokratický relativismus je přizpůsoben verzím epistemického relativismu. Nebo také názor, že každé teorii, úhlu pohledu se dá věřit s dobrými existujícími argumenty, které ukazují, že odlišná alternativa je přinejmenším dobrá nebo ještě lepší. Najdou se ti, co tvrdí, že je Feyerabend daleko od obvyklého relativistického tvrzení, že pravda, poznání nebo realita je aplikována v souladu s kulturními normami nebo historickými kontexty. Místo toho relativisté tvrdí, že kdo si chce zasloužit své jméno, bude muset upustit od tvrzení o povaze skutečnosti, pravdy a poznání.

Z pohledu Feyerabenda relativismus není ani tak filosofická doktrína, která by měla být souzena jako pravdivá nebo nepravdivá, ale metoda pro řešení kulturních a individuálních rozdílů. Říká, že to, co je správné pro jednu kulturu, nemusí být vždy správné pro druhou. Lidé mají žít a věřit, jak sami uznají za vhodné. Každá tato koncepce pravdy, racionality nebo poznání ve jménu vědecké objektivity riskuje to, že u členů jiných kulturních uskupení, kteří nesdílejí naše dispozice a intelektuální rámec, to může mít za následek represivní světonázor. Feyerabendova nezvládnutelnost paradigmat a světonázorů se stala jednou z hlavních zábran současného epistemického relativismu.⁷⁸

2.5 Relativismus dle P. K. Feyerabenda

V díle „Tři dialogy o vědě“ nám Feyerabend ukazuje relativismus jako vysvětlení vztahu mezi dogmatickými světovými názory. Relativismus je zde v pozici klíče, který objasňuje tradice. Autor upozorňuje na rozdíl mezi účastníkem tradice a jejím vnějším pozorovatelem. Vyslovuje několik myšlenek, ve kterých konstatuje, že tradice bychom neměli soudit, ale akceptovat je. V případě porovnání různých tradic můžeme zjišťovat, že tradice může nabývat nežádoucích vlastností

78 BAGHRAMIAN, Maria. *Relativism*, s. 146.

z pohledu vnějšího pozorovatele, který vyznává jiné hodnoty.⁷⁹ Zároveň však autor dodává, že tradice se navzájem mohou ovlivňovat.

Feyerabend nabízí dva typy debaty:

- a) Řízená debata má přísně stanovená pravidla. Pokud je účastník nepřijme, není možný další vývoj.
- b) Otevřená debata je volnou diskuzí, respektuje partnera, slibuje respekt.

Tradice jsou stálým tématem otevřených debat. Udržování tradic je navzdory vývoji společnosti mnohdy složitý proces. Některé tradice postupem času mohou zaniknout, některé nově vzniknout vlivem kulturních změn, anebo může dojít ke vzniku nové tradice následkem vzájemného působení více tradic současně.⁸⁰

Feyerabend v díle „Tři dialogy o vědě“, které jsem zmínila v úvodu této kapitoly, poukazuje na zásadní změnu ve svém postoji k relativismu a podává vysvětlení této změny: „*Přiznejme si, že v našem okolí dochází k mnoha změnám. Mění se počasí, existují změny ve velkém měřítku – od doby ledové k teplejšímu podnebí, změny malého měřítku – od deštivého dne ke dni slunečnému, lidé objevují nové formy matematiky – změny jsou všude.*“⁸¹

Změnou postoje se Feyerabend vrací k pojmu „relativismus“, jehož význam se v jistém smyslu posunul. Popisuje vědce jako „sochaře skutečností“, který je omezen vlastnostmi používaného materiálu. Stejně tak jedinec, skupina a kultura musí počítat s tím, že výsledek jejich snažení nebude vždy úspěšný. Všechny naše činy mají důsledek.

„To, co nacházíme, žijeme-li, experimentujeme-li, děláme-li výzkum, je tudíž nikoli jediný scénář, zvaný „svět“ nebo „bytí“ nebo „realita“, nýbrž rozmanitost reakcí, z nichž každá konstituuje speciální (a ne vždy dobře definovanou) skutečnost pro ty, kteří po ní volali. To je relativismus, nebo typ reality, s níž se

79 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 307.

80 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 306.

81 FEYERABEND, Paul Karl. *Tři dialogy o vědě*, s. 141.

*setkáme, závisí na přístupu. Liší se však od filosofické doktríny tím, že připouští selhání: ne každý přístup je úspěšný.*⁸²

Další myšlenkou, kterou představuje autor, je bytí. Bytí, které přirovnává k bytosti, která má vlastnosti člověka. Bytí je přátelské, ale dokáže se také rozlobit. Dokáže být odolné vůči nudě. A aniž by dalo jakékoli znamení, které se týká principů, podle nichž jedná, jedná za jakýchkoli okolností. To, co si uvědomujeme a nacházíme, je náš „svět“, „bytí“, nebo „realita“ a různorodost reakcí, které upřesňují specifickou skutečnost. A to je relativismus. Neboli typ reality, se kterou se setkáváme, a která závisí na přístupu k bytí.

Na rozdíl od filosofické doktríny si můžeme povšimnout, že relativismus si dokáže přiznat selhání.⁸³ Kultury potřebují jistou realitu, avšak tato realita není sama definována. Jednotlivé kultury se mění a ovlivňují se s jinými kulturami a ta neurčitost, která z toho vztahu vychází, se zrcadlí v jejich světech. Díky tomu je umožněno mezikulturní porozumění a změna ve vědě. Zajímavou myšlenku, kterou Feyerabend navrhnul, je představa, že kdyby byly ve světě přesně definované kultury, byly by striktně oddělené, a byly by zde i vědecké termíny fixovány. Náš svět už by nebyl nikdy jako dřív, pouze nějaké zázraky by nás dokázaly osvobodit z této definice a fixace.⁸⁴

82 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 307.

83 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 307.

84 FEYERABEND, Paul Karl. *Rozprava proti metodě*, s. 309.

Závěr

Ve své práci jsem se snažila představit pojem „relativismus“ a nastínit jeho různorodost. V úplném úvodu práce jsem se zaměřila na relativismus z pozice, kdy jsem se snažila o vysvětlení jeho definic – kovariantní definice, kontrastní definice a relační definice.

K vymezení relativismu existuje několik odlišných přístupů a samotný pojem se vztahuje k řadě různých pozic. Ve druhé kapitole jsem proto popsala konkrétně relativismus kulturní, epistemický a morální. Z těchto tří variant relativismu jsem věnovala hlavní pozornost zejména kulturnímu a epistemickému relativismu, který je úzce spjatý s P. K. Feyerabendem. Dále jsem se zde pozastavila u relativismu ohledně racionality, logiky a vědy.

V poslední kapitole jsem se zaměřila na Feyerabendovu pozici v relativismu. Jeho historický přístup k bádání se promítl i do mé práce a ukázala jsem pohled Feyerabenda na proces s Galileo Galilei a Feyerabendovu kritiku metody vědy a v podkapitole anything goes – cokoli jde, ukazují, že dle Feyerabenda je podstatou tohoto principu (anything goes) střet metody a historické zkušenosti.

Úplně na závěr jsem se ve dvou podkapitolách věnovala epistemickému relativismu a relativismu dle Feyerabenda. Práce je teoretická, avšak snažila jsem se o kritickou analýzu prací P. K. Feyerabenda se zaměřením na problematiku relativismu v jeho myšlení. Cílem práce bylo zjistit, nakolik jsou jeho postoje relativistické.

Feyerabend vnímal relativismus jako metodu, která by měla řešit kulturní a individuální rozdíly. Každá kultura má své hodnoty a pravdy. To co je pro jednu kulturu správné, nemusí vyhovovat té druhé a naopak. Společnost má jednat tak, jak sama uzná za vhodné.

Seznam použité literatury a pramenů

- BAGHRAMIAN, Maria. *Relativism*. New York: Routledge, 2004. Problems of philosophy (Routledge (Firm)). ISBN 0415161509.
- BAGHRAMIAN, Maria, a CARTER, J. Adam. Relativism, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 11. září 2015 [cit. 18. 4. 2019]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2018/entries/relativism/>.
- BOGHOSSIAN, Paul. *What is Relativism?*. In P. Greenough & M. Lynch, *Truth and Realism*, Oxford: Oxford University Press, 2006.
- CALLON, M. & B. LATOUR. Don't Throw the Baby Out with the Bath School! A Reply to Collins and Yearley. In Andrew Pickering, *Science as Practice and Culture*, University of Chicago Press, 1992.
- FEYERABEND, Paul K. a PRESTON, John. *Knowledge, science, and relativism*. New York: Cambridge University Press, 1999. 257 s. Philosophical papers; v. 3. ISBN 0-521-64129-2.
- FEYERABEND, Paul K. *Rozprava proti metodě*. Přeložil Jiří FIALA. Praha: Aurora, 2001. ISBN 80-7299-047-0.
- FEYERABEND, Paul K. *Tři dialogy o vědě*. Praha: Vesmír, 1999. Medusa (Vesmír). ISBN 80-85977-04-4.
- GEERTZ, C., *Local Knowledge*, London: Fontana, 1993.
- HELLER, Lisa. Between relativism and pluralism: Philosophical and political relativism in Feyerabend's late work. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, roč. 57, 2016, s. 96-105.
- KUSCH, M. *Epistemic Replacement Relativism Defended*. In Mauricio Suarez, EPSA Epistemology and Methodology of Science: Launch of the European Philosophy of Science Association, 2010; 65–75.
- MARVAN, Tomáš. *Realismus a relativismus*. Praha: Academia, 2014. Společnost (Academia). ISBN 978-80-200-2377-3.
- PAITLOVÁ, Jitka. *Kritický racionalismus H. Alberta a K. Poppera*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-4057-0.
- PARUSNIKOVÁ, Zuzana. *Kritický racionalismus a jeho vyústění*. Praha: Academia, 1989. Rozpravy Československé akademie věd, Sv. 3.

PRESTON, John. Paul Feyerabend. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* [online]. 21. září 2016 [cit. 18. 4. 2019]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/archives/win2016/entries/feyerabend/>.

STACE, W. T., *The Concept of Morals*, New York: The Macmillan Company, 1937.

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI

Fakulta filosofická

Bakalářská práce

2019

Alžběta Divišová

Resume

This bachelor thesis tries to introduce the term "relativism" and to outline its diversity. At the beginning of my work I have focused on relativism and I tried to explain its definitions – co-variance definition, definition by contrast and hidden parameter definition.

There are several different approaches to definition of relativism, and explanation of the term itself is not easy. Of the many variants of relativism, I have paid attention to cultural and epistemic relativism, which is closely related to P. K. Feyerabend. In addition, I have discussed in this thesis with relativism about rationality, logic and science.

In the last chapter I have concentrated on Feyerabend's position in relativism which reflects his historical approach to research in my work, where Feyerabend's view of the Galileo Galilei process, his critique of the method of science, and subchapter called "anything goes" are derive. I show here that according to Feyerabend the substance of this principle (anything goes) is the clash of method and historical experience.

Last but not least, in two subchapters I focused on Feyerabend's relativism and his dispute over falsification with K. Popper. The thesis is theoretical, but I have tried to analyze the work of P. K. Feyerabend with a center on relativism in his thinking.

The thesis is theoretical and its aim was to find out how are P. Feyerabend's attitudes relativistic.